

Herr Peders sjöresa

”Herr Peders sjöresa” har under 1800- och 1900-talen hört till de allra populäraste visorna med ursprung i äldre tid. Om det vittnar ett närmast oräkneligt antal nedskrifter i handskrivna visböcker, uppteckningar i arkivens samlingar och inspelningar. Visan räknas till de medeltida balladerna (SMB 164). Dess tillkomst är som andra ballader höljt i dunkel, men uppenbart är att den har ett samband med traditioner och diktningar kända från andra länder, inte minst från medelhavsländerna.

Texten berättar hur herr Peder frågar sin fostermoder vilken död han skall få. Hon svarar att han inte skall dö i sotsäng, inte heller i strid, men han bör se upp med ”de böljorna blå”. Peder bygger ett skepp och seglar bort. Ute på havet blir skeppet stående utan vind. Det anses bero på att någon ombord är en stor syndare. Man kastar lott och lotten faller på Peder själv. Han erkänner sina brott och kastas så i havet.

Den äldsta kända nordiska textvarianten är dansk (från 1590). Visan citeras dessutom i det danska skoldramat *Tobiæ Komædie* (från ca 1600), vilket tyder på att den kan ha varit rätt allmänt känd vid det laget. Det första svenska belägget är en nedskrift i adelsmannen Bröms Gyllenmärs’ visbok (ca 1630). Den sistnämnda texten bearbetades av skalden P.D.A. Atterbom och trycktes i hans *Poetisk kalender för år 1816*; den gavs sedan ut i skillingtryck 1830, 1849 och 1852. Redan 1787 hade en annan textvariant utkommit i skillingtryck, men av den finns bara slutet bevarat (4 1/2 strofer). De svenska texterna avviker i vissa avseenden från varandra; den variant som man vanligast möter, dvs. i det rika materialet från 1800-talets slut och senare, är den som gick ut i en serie skillingtryck från 1882 till 1917.

I äldre nordisk tid har funnits en sed att välja ut en man genom lottdragning till offer, för att man skulle slippa undan oväder eller vindstilla på sjön. Men föreställningen att det är en syndaskuld som är orsaken till att skeppet hamnar i svårigheter härstammar sannolikt från medelhavsländerna. Mest känd för oss är berättelsen om profeten Jona som väljs ut genom lottkastning när skeppet råkar ut för storm men som sedan räddas av Gud, när Han låter en stor fisk sluka honom och föra honom till land. Föreställningen om syndens roll har under högmedeltiden spridits norrut och återfinns i berättelser av olika slag från Västeuropa. Också i rysk tradition finns legender och visor med motiv liknande det i "Herr Peders sjöresa". I den östliga traditionen får historien normalt en lycklig utgång. I väst däremot överväger det tragiska slutet: den skyldige som kastas i sjön drunknar.

I den äldsta nordiska varianten (den danska från 1590) räddas herr Peder på ett märkligt sätt: vattnet blir till grön mark och hans fästmö gläder sig åt att han kommer i land. Det slutar alltså närmast som en legendvisa där syndarens ånger och bikt räddar från faran; hans räddning kommer genom ett mirakel. De svenska texterna, liksom de yngre danska, känner inte detta legendartade, lyckliga slut. I dem drunknar den ångrande syndaren. I flertalet svenska varianter nämns som avslutning att skeppet därefter åter börjar gå - dock inte i den äldsta, vilken som flera andra endast omtalar Peders död.

Den nordiska visans förhållande till andra länders traditioner och diktning är inte definitivt utredd. Det har sagts att den intar en mellanställning mellan västliga visor med tragiskt slut och ryskt-österländska diktningars legendartade upplösning. Som en nära parallell har utpekats en brittisk ballad "Brown Robyne's Confession" (Child 57). Dess slut är av legendtyp som den äldsta danska: Jungfru Maria kommer med sin son till den offrade, som flyter på en plankan på havet, och tar honom som lön för hans vackra bikt med till himlen. De båda visorna förenas i den betydelse just huvudpersonens bekännelse har för hans räddning. Offerdöden blir inte nödvändig. Om den danska texten från 1590 representerar visans ursprungliga lydelse - vilket man alltså inte vet - måste man konstatera att den tidigt har omgestaltats i traditionen, så att det legendartade draget försvunnit och det tragiska slutet har blivit allena rådande.

Säkert har melodin spelat en viktig roll för visans popularitet. Till den äldsta texten, som har omkvädet "Med[an] sjön tager så mången", finns inte någon melodi bevarad. Övriga texter saknar helt omkväde. Det beror förmodligen på att de har sjungits till nyare melodier där omkvädet inte har passat in. Under 1900-talet har visan, med texter som utgår från de yngsta skillingtrycken, sjungits till varianter av en mycket omtyckt melodi som Evert Taube också tagit upp och använt till sin visa "Möte i monsunen".

Sven-Bertil Jansson